

Uničenje in mrtvi na dvorišču Auerspergovega dvorca

Spomeniki sramote v Kočevju (3.)

IVO ŽAJDELA

Partizanski napad na Kočevje je zahteval smrt sto partizanov. Ti so bili za komuniste vedno le nepomembni »davek« za krvavo pot na oblast. Poglejmo še konec morije v Kočevju 12. decembra 1943 ter popolno opustošenje in izropanje mesta. To »mesto« danes uničevalce še vedno slavi s spomeniki.

Franci Strle, Tomšičeva brigada 1943: »Havbica 100 mm, ki je tolkla proti glavnemu grajskemu vходу od mostu z Roške ceste, je razbila vrata že prejšnje popoldne, luknje v zid pa s čelne strani topničarji niso naredili, očitno zaradi pomanjkanja granat.

Pehotni napad se je začel ob petih zjutraj 12. decembra 1943. Tudi s te strani je jurišna skupina 3. bataljona Loške brigade dosegla samo delni uspeh: njeni borci so bili odbiti pred barikadami, s katerimi so ponoči branilci zadelali vhod. Tretji požar je skupina partizanov tega bataljona zanela v konjušnici šele potem, ko se je že naredil dan.

Najbrž bi partizani tisto jutro že strli so-vražnikov odpor, če jim ne bi zmanjkalo topovskih granat.«

Žeja in glad

»Kljub temu branilci kočevskega gradu tisto jutro niso imeli nobenega upanja več. Do kod je prispela pomoč in ali se bo sploh lahko prebila do Kočevja, niso mogli vedeti, ker radijskih zvez ni bilo več, v gradu pa so bile razmere obupne. Vročina, žeja in glad so zdelovali branilce, ki so bili od dima in ometnega prahu popolnoma omamljeni, obramba je popuščala na vseh

koncih. Takrat je kapetan Fridolin Guth spet poskusil s premirjem. Za pogajanja z napadalci je izbral ujetnika inž. Helmuta Turzanskega. Dosegel je le polurno premirje, partizani pa so zahtevali brezpogojno vdajo. Kapetan Guth in domobranski poročnik Šabič sta se hotela vdati, temu pa se je uprl poročnik Jože Jakoš, zakaj presneto dobro je vedel, da partizani zanj ne bodo poznali milosti.

Po tem premirju se je streljanje spet razbesnelo, plameni so sredi dopoldneva zajeli grajsko streho in glavna vrata. Branilci so bili s strelivom že čisto na koncu, prevlado-

vala sta zmeda in preplah, kar so uspeli izrabiti nekateri ujeti partizani celo za pobeg iz gradu. Konec kočevske posadke je bil čisto blizu, če bi partizanska varovanja prihajajočo nemško pomoč zadržala vsaj še do večera.«

Prodor pomoči

»Na pomoč proti Kočevju od Ljubljane je odrinila glavšina 19. policijskega polka SS s 27. in 28. četo domobrancev. Prodor se je začel v soboto, 11. decembra, okoli sedme ure. Sovražniki so napadli v dveh smereh. Položaje 1. bataljona Cankarjeve na cesti proti Šmarju - Sap so hoteli obvladati z oklepnim vlakom, hkrati pa so proti 3. bataljonu na Plešah udarili domobranci iz Lanišča, bili pa so zavrnjeni, četudi so napad večkrat ponovili.

Sovražniki so cestne ovire prešli nekaj po 12. uri, že ob 12.30 pa so umikajoči se 1. bataljon Levstikove brigade s tanki dohiteli pri odcepu poti za Veliki Ločnik (kota 509), kjer se je razbil na dva dela. Ob 13. uri in 15 minut so bili Nemci že na Turjaku, vendar zaradi prekopane ceste, razdejanih mostov in varovanj pred bočnimi napadi v Velike Lašče niso mogli priti pred nočjo na 12. december.

Ker je po začetnem poročilu o prodiranju nemške pomoči čez Škofljico nastal sumljiv molk, je štab 14. divizije brž ukrepal. V noči na 12. december je v zasedo k Jasnici poslal 4. bataljon Tomšičeve z enim protitankovskim topom in 3. bataljon Petnajste brigade, ki mu je bil operativno podrejen, poveljstvo zasede pa je zaupal načelniku štaba Tomšičeve Ivanu Kovačiču - Efenki.

Tedaj ni še nihče slutil, da glavšina nemške pomoči prodira od Rakeka čez Bloško Polico. Že 11. decembra ob 12. uri je vdrla v Novo vas. Od tam sta proti Runarskemu takoj odrinila dva tanka in 35 tovornjakov pehote. Medtem je drugi del 314. grenadirskega polka pri Studencu na Blokah zavil proti Loškemu Potoku.«

Partizani so se razbežali

»Anton Gregorič - Jakec, namestnik komandanta 4. bataljona, je takoj vedel, da nemških vojakov ne bo mogoče zadržati. Bilo jih je kot listja in trave. To so partizani doumeli šele takrat, ko so se sovražniki izkrkali izpod ponjav tovornjakov. Opazovali so jih lahko nekaj ur, vse dokler nemški inženirci niso popravili mostu prek potoka Ribnice, kar se je zavleklo skoraj do opoldne. Medtem so se sovražniki razvrstili v vodne kolone po vsej širini močvirne ravnine od Rakitnice do Sv. Marjete. Po cesti med njimi so se pognali tanki. Partizani so čakali, da bodo svoje opravile najprej mine. Toda tankisti so bili previdni, vozili so počasi. Kmalu so opazili sumljive sledove na cestišču, nakar so mine sprožili s topovskimi strelji.

V odgovor so začeli brž nabijati nemški topovi in minometi. Vendar partizani pred tem s streljanjem še niso odkrili svojih položajev, zato je bilo obstreljevanje jalovo. Nemški poveljnik je sprevidel, da tanki ne bodo mogli prebiti partizanske zapore, zato je v naskok nagnal pehoto, in sicer tako, da je nekaj čet poslal naokoli partizanom v hrbet. Ta poteza je najprej zbegala borce 3. bataljona Petnajste brigade. Ko so izurjeni grenadirji začeli obkoljevati Svinjski grič, so se tri slabo oborožene čete umaknile. Nemški vojaki so nemudoma pohiteli čez Jasnico, da bi zajeli partizanski protitankovski top.

Partizani iz topovskega oddelka so se razbežali in prepustili topič sovražnikom. Med temi je bil tudi vodnik Franc Lunka iz Žerovnice. Bil je čisto matast, ko mu je načelnik brigadnega štaba Ivan Kovačič

Po partizanskem uničenju nemočni ljudje

- Efenka grozeče ukazal: 'Nazaj!' Pa se ni zganil. Tedaj je neustrašni poveljnik potegnjen topniški luger in sprožil v preplašene ga človeka, kar je pozneje mnogokrat označil za hudo neumnost.«

Spopad na Jasnici

»Pri 1. in 2. četi 4. bataljona Tomšičeve je nastal strašen boj, ker so jima sovražniki udarili izza hrbita.

Komandir 3. čete Janez Kramarič je svoje borce pripravil, da so udarili po sovražnikih na njegov znak s salvo in mitralješkimi rafali. Toda nemški vojaki niso popadali ali polegli, kot je pričakoval, ampak so skočili naprej, da bi izsilili boj z noži in puškinimi kopiti. Tako je bil tudi 4. bataljon Tomšičeve hitro premagan: 1. in 2. četa sta se umaknili v Grčarice, Kramaričeva četa pa na zahod k Rakitnici, kjer se je pritajila. Malo pozneje se je vrnila. Kramarič je hotel nemško kolono napasti z boka, vendar mu tega bataljonski politični komisar ni dovolil, češ da bodo potlej izgubljeni. Čez čas, ko je spet lahko odločal sam, pa ni bilo več priložnosti, ker so mimo četnih položajev drveli samo tanki, ki jim četa s svojim orožjem ni mogla ničesar škoditi.

Iz nenadejanega spopada pri Jasnici se je proti Koblarjem in Klinji vasi umaknilo nekaj štabnih kurirjev. V to smer se

je prebil tudi obveščevalec 3. bataljona Bogdan Struna - Jan z nekaj borci 2. čete in ranjenim četnim komandirjem Janezom Hočevarjem. Zato je bil komandant 2. bataljona Tomšičeve Jože Boldan - Silni na tekočem o tem, kakšna nevarnost grozi partizanom v Kočevju. Nemudoma je zapovedal, naj se čete razvijejo v strelce in tako razvite pohite sovražnikom nasproti proti Stari Cerkvi. Računal je, da bo s svojimi junaškimi partizani nemško glavino ustavil ali jo vsaj zamotil, da bo pri vdoru v Kočevje zamudila. Žal so tačas štirje nemški tanki neustavljivo zdrveli proti Kočevju.«

Bombardiranje

»Medtem je okoli kočevskega gradu nastal pravi pekel. Da se izčrpanim branilcem gradu bliža pomoč, so naznanila tri nemška letala, ki so priletela nad Kočevje še pred za-

Podoba partizanskega »osvobojevanja«. Tu so bili Nemci predvsem branilci in policija proti roparski tolpi revolucionarjev.

četkom snežnega meteža. Bombardirala in mitraljirala so okolico gradu, poleg tega pa tudi vse živo po mestu. Bombe so porušile pet hiš okoli trga, polovico Doma slepih in osem hiš na obrobju Kočevja, hudo poškodovala pa tudi cerkev s freskami Slavka Pengova. Grad je bil takrat že v plamenih, toda enemu izmed pilotov je uspelo na grajsko dvorišče odvreči zaboj s strelivom. Tako so si sicer že močno zdesetkani sovražniki spet opomogli in za partizane je postalo nevarno, če so se izpostavljali na oknih.

Partizani so čakali, da bo ogenj naredil svoje, povelja za napad na grad ni bilo. Nekaj je viselo v zraku, borci obeh brigad so se počutili kakor v mišnici. Šerčerjevci so bili previdni in so eno od patrolj poslali celo proti Mestnemu vrhu (kota 1034), od koder so se nekaj po štirinajsti zaslišali rafali šarcev. Po teh rafalih sta se 1. in 2. bataljon Šerčerjeve urejeno umaknila iz okolice gradu, tudi topništvo je dobilo povelje za umik že ob 12. uri in 30 minut, v pasti je ostal samo

3. bataljon Loške brigade, katerega hrbet je oklepala narasla Rinža.«

Smrt v Rinži

»Preplah, popodiš in groza med partizani 3. bataljona Loške brigade so se začeli okoli petnajstih, ko so po Ljubljanski cesti čez

most pri gostilni Tschinkel pridrli nemški tanki. Zajela jih je panika. Celo bataljonski komandant Radosav Gošević in njegov operativni oficir Miodrag Rakić nista videla drugega izhoda kot skok v naraslo Rinžo. Iz nje pa se jih je rešilo le malo, kajti v vodi so bili za Nemce odlična tarča, nekateri so tudi potonili, ker niso znali plavati, ali pa so se zapletli v bodečo žico pod vodno gladino, nakar jih je zavratna reka pogoltnila. Med pogrešanimi, teh je bilo 70 (69 moških in 1 ženska), sta bila tudi poročnik Radosav Gošević in kapetan Miodrag Rakić, ki sta zagotovo padla. Vrh tega je bilo pri tem pogubnem umiku iz mestnega jedra še 23 ranjenih (22 moških in 1 ženska).

Zanimivo je, da so se rešili predvsem tisti, ki niso znali plavati, in so si izbrali pot ob Rinži navzgor. Toda teh je bilo komaj za dobro tretjino. Se pravi, da je ta bataljon v Kočevju doživel pravi pokol.

Po vdoru v Kočevje znotraj Rinžine pen-tlje so nemški vojaki izpeljali še manjši tankovski sunek proti Mozlju. Največ opravka jih je čakalo v Kočevju, kjer je iz gorečega gradu prilezlo samo 11 nepoškodovanih policistov. In še ti so bili do vrha zaprašeni od ometa, zrkla pa so imeli nabrekla in podpluta s krvjo. Kar je bilo drugih z domobranci vred, so bili odvisni le od tuje pomoči. Iz gradu je bilo treba nemudoma znesti ranjence, ki jih je bilo več kakor 100, in jih zdravniško oskrbeti. Pospraviti in pokopati je bilo treba tudi mrtve, ki so jih iz gradu prinesli 27. Gradu Nemci niso gasili, saj je večinoma že pogorel, pa tudi vode ni bilo pri roki. Zato so pustili, da je zgorel do konca.«

Komunistični »davek«

Franci Strle je na koncu opisal, kakšno je bilo uničenje. »V uvodnih in pouličnih bojih so bile izgube med napadalci sicer hude, vendar skladne s težo bojne naloge in zagrizenostjo napadene posadke. Veliko je bilo predvsem ranjenih, pretežno zaradi minometov. Anton Dragar - Ciril, ki se je vozil z ranjenci, navaja, da je bilo na partizanski strani ranjenih več kakor 200 borcev, nasprotno pa dr. Stanko Pirc - Lojze ocenjuje, da je bilo pri napadu na Kočevje nekaj več kot 90 ranjencev, večinoma lažjih. Natančnih podatkov z izjemo dveh drobcev v poročilih na žalost ni zaslediti. Ta drobca se nanašata na čas ob umiku. V prvem je zapisano, da je pri Šerčerjevi, ki se je umaknila v Nemško Loko, 30 ranjencev, ki jih ni mogla prepeljati v bolnišnice, v drugem pa, da je bilo v Kočevju iz Loške brigade ranjenih 22 moških in 1 ženska, pogrešanih pa 69 moških in 1 ženska, toda to zagotovo ne velja za ves čas bojev.

Oceno tridnevni izgub 14. divizije bo mogoče izpeljati na osnovi zbranih podatkov za Tomšičevo brigado, ki so še dokaj natančni. Po teh podatkih je imela Tomšičeva

Ob napadu na Kočevje je bil eden od komandantov Jože Boldan - Silni, domačin, kasneje razglašen za »narodnega heroja«, ki ima še danes spomenik sredi Kočevja.

37 mrtvih (od tega 29 imensko, 8 pa opisno ugotovljenih), 35 ranjenih (vsi imensko ugotovljeni) in 2 ujeta (ki sta vojno preživela) ali skupaj 74. Izgube Loške brigade so bile znatno večje: 55 mrtvih (od teh 47 v Kočevju in 8 pri Sodražici) in 32 ranjenih. Iz Šerčerjeve je imensko ugotovljenih 6 mrtvih in 2 ranjena, od topniških posadk 1 mrtev in 3 ranjeni ter iz štaba divizije 1 mrtev in 1 ranjen, skupaj 100 mrtvih, 73 ranjenih in 2 ujeta. Računati moramo, da je število mrtvih dokaj stvarno, število ranjenih pa najmanj za polovico premajhno. Potemtakem je v tridnevni bitki za Kočevje padlo, bilo ranjenih in ujetih kakšnih 248 partizanov.«

Mrtvi branilci

»Prav tako so nezanesljivi in pomanjkljivi podatki o izgubah sovražnikov. Belogardistične Vesti so 18. decembra 1943 navedle, da je partizanski napad terjal naslednje žrtve: 8 mrtvih in 18 ranjenih Nemcev, v 3. četi domobrancev 19 mrtvih, 23 ranjenih in 6 pogrešanih, v 7. četi domobrancev pa 10 mrtvih in 21 ranjenih ali skupaj 37 mrtvih, 61 ranjenih in 6 pogrešanih. Te podatke pa so domobranci (vsaj glede mrtvih) sami zanikali z imenskim seznamom, ki šteje 27 padlih, 7 pogrešanih in 1 padel po nesreči, v mrliški matični knjigi pa je vpisanih 31 padlih domobrancev. Pomeni, da je treba z Nemci vred računati 42 mrtvih, 61 ranjenih ter 4 pogrešane ali skupaj 107, kar pa se s pričevanji ujetih borcev in aktivistov OF ne ujema. Manjkajo tudi padli nemški vojaki z Jasnice, ki jih je bilo najmanj 16. Če prištejemo tudi te, nato pa to število primerjamo s partizanskimi izgubami, lahko izračunamo, da so bile partizanske kar trikrat večje od nemških in domobrantskih. To je razumljivo, saj partizani napada niso privedli do konca, kar bi razmerje izgub bistveno obrnilo.

Od civilistov je bilo ubitih sedem ljudi, štirje moški in tri ženske, med njimi Ivan Zakrajšek iz Nove vasi na Blokah.« Tako Franci Strle v knjigi o Tomšičevi brigadi.

Pot trpljenja in smrti

Napadi 14. divizije na Žužemberk od 24. do 27. julija 1943, potem pa uničenje vaških straž na Turjaku in četnikov v Grčaricah, predvsem pa uničenje domobrantskih postojank v Grahovem, v Velikih Laščah in v Kočevju, vsa ta neskončna uničevanja, veliko število mrtvih in ranjenih ter vsesplošno sovraštvo, vse to je povzročilo, da se je domobrantska stran, ki je bila neizurjena za bojevanje in v postojankah, lahka tarča za veliko partizansko silo, ki je zdaj po njih tolkla tudi s težkim orožjem.

Franc Rozman - Stane in Boris Kidrič sta 14. divizijo poslala na Štajersko. Šlo je za nadaljevanje brezumne komunistične »politike«, ko življenja »navadnih« borcev niso bila pomembna, pomemben je bil komunistični cilj, to je oblast. 14. divizija je na Štajerskem, bila je zima s precej snega, krvavela zaradi nenehnih nemških zasledovanj in napadov. Ko so si njeni ostanki poleti 1944 opomogli, so tudi na Štajerskem povzročili veliko uničenj (Gornji Grad, Ljubno).

Obramba pred komunističnimi partizani, domobrantska stran, je imela v prvi polovici leta 1944 zaradi odsotnosti brigad, ki so s 14. divizijo odšle na Štajersko, lažje delo in se je močno okrepila. Zaradi izkušenj s Pudobom, Turjakom, Grahovim, Velikimi Laščami in Kočevjem je vpeljala taktiko močnih domobrantskih bataljonov, ki so se pomikali po ozemlju in zasledovali partizane. Do konca vojne je bila na Dolenjskem in Notranjskem v veliki premoči. Ob koncu vojne bi bili brez Brozovih partizanov z juga in Rdeče armade z vzhoda partizani v Sloveniji gladko poraženi.

Spomeniki sramote

Povsem uničeno Kočevje se je po vojni dolgo obnavljalo. Osrednja stavba v kraju, mogočni Auerspergov dvorec, je bila v ruševinah, ki so jih po vojni odstranili, tam pa je danes park s partizanskimi spomeniki in veletrgovina. V parku sta kar dva partizanska spomenika. Prvi je kolos, postavljen leta 1953, drugega, manjšega, pa so postavili že leta 1952, potem ko so leto pred tem komandanta 14. divizije Mirka Bračiča razglasili za »narodnega heroja«.

Čeprav so tega »narodnega heroja« partizani sami ustrelili med napadom na Kočevje, ker je bil silno grob do podrejenih, to ni zanimalo ne Kardeljevih komunistov, saj so ti prišli do oblasti prav s takšnimi, ne kočevskih oblasti po demokratizaciji Slovenije, ki že 27 let ohranjajo sredi mesta ta spomenik, ki je sramoten že sam po sebi, poleg tega pa je napis na njem čista laž. ■